

A KLÍMAVÁLTOZÁS ÉS A LÉGSZENNYEZÉS HELYZETE ÉS VÁLTOZÁSAI

Szűcs Csaba

Összefoglalás

A globális klímaváltozás súlyos fenyegetést jelent a Föld lakói számára. A földi éghajlatra tett emberi hatások csökkentése szükséges, hogy minimalizáljuk a szélsőséges időjárási események káros következményeit. Ennek megfelelően sürgős feladat a globális, a regionális és a nemzeti szintű intézkedések kidolgozása. Az ENSZ Éghajlatváltozási Kormányközi Testülete (IPCC) megerősíti azt a tényt, hogy emberi tevékenység áll a globális átlaghőmérséklet-emelkedés hátterében. A jelentés ismerteti, hogy a növekvő ÜHG kibocsátás változásokat okoz az óceánokban, hat a sarki jégsapkákra, illetve a bioszféra és az éghajlati rendszer más elemeire is. A globális klímaváltozást minden eszközzel mérsékelni kell. Munkám során vizsgálom légszennyező anyag kibocsátást Magyarországon. Bemutatom a főbb indikátorok változásainak trendjét.

Kulcsszavak: klímaváltozás, fenntarthatóság, indikátorok, energiatermelés, széndioxid kibocsátás
JEL: Q42

THE SITUATION AND EFFECTS OF CLIMATE CHANGE AND AIR POLLUTION

Abstract

Global climate change poses a serious threat to the inhabitants of the Earth. Reducing human impacts on the Earth's climate is necessary to minimize the adverse consequences of extreme weather events. Accordingly, there is an urgent need to develop action plans at global, regional and national levels. The United Nations Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) confirms the fact that human activity is behind the rise in global average temperatures. The report explains that increasing GHG emissions cause changes in the oceans, affect polar ice caps as well as the biosphere and other elements of the climate system. Global climate change must be mitigated by all means. In the course of my work I study air pollutant emissions in Hungary and present the trends of changes in the main indicators.

Keywords: climate change, sustainability, indicators, energy production, carbon dioxide emissions
JEL: Q42

Bevezetés

A globális klímaváltozás a Föld, élő rendszerei számára súlyos fenyegetés. Csete – Láng (2005) az éghajlatváltozást korunk nagy gazdasági, társadalmi és környezeti problémájának tartja. A jelenlegi tények a klímaváltozásról a következők:

- Száz év alatt Európában 1oC-al nőtt az éves átlaghőmérséklet;
- A légkör széndioxid koncentrációja folyamatosan nő és mára magasabb, mint bármikor;
- A sarkok jegének vastagsága 40%-kal csökkent;
- Az időjárási anomáliák gyakorisága és súlyossága növekszik;
- Az átlagos tengerszint 100 év alatt 15-20 cm-t emelkedett;
- Az ember okozta üvegházhatás kétharmadért a CO₂ felelős;
- A nyári hónapok jelentősen melegebbekké váltak.

Az MTA VAHAVA projektje szerint a hőmérséklet hazánkban növekedni fog és szélsőséges időjárási viszonyokra kell készülni.

A globális klímaváltozással és fenntarthatósággal számos szerző foglalkozott, említhetők Láng et al. (2007), Magda R. (2010), Marselek (2005), Marselek (2006) és Godrej (2004) munkái. Lorenz (1973) negatívan nyilatkozik a civilizált emberiség jövőt tönkretévő szerepéről.

Az Európai Unió a jövőre vonatkozó elképzeléseket tett közzé az Európa 2020 elemzésben (European Commission, 2010).

Jelenleg az Európai Zöld Megállapodás reménykeltő célokat kíván megvalósítani a klímaváltozás visszafogása érdekében.

Anyag és módszer

Munkám során statisztikai adatokat felhasználva bemutatom a klímaváltozás várható hatásait és utalok a fenntarthatóság megvalósításának lehetőségére.

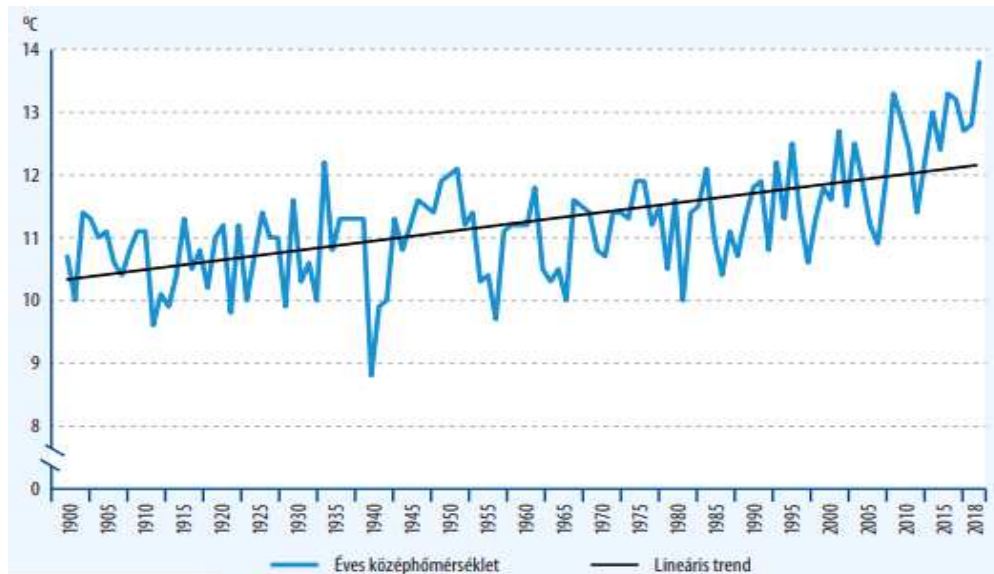
Az indikátorok változásait trendek bemutatásával értékelem és következtetéseket vonok le. Széleskörű irodalmi áttekintésben a téma jó ismerőinek véleményeire utalok.

Eredmények

Az időjárás változásai folyamatosan nyomon követhetők és ez alapján egyértelmű a melegedés ténye. Az eddigi klímacsúcsok nem hoztak áttörést főleg az USA és Kína magatartása miatt. A párizsi megállapodás inkább csak az egyetértésre utal, az eredmények csekélyek. Az Európai Zöld megállapodás ambiciózus terv, de kérdéses, hogy az átállás nem okoz-e túl nagy gazdasági visszaesést egyes országokban.

Változások az időjárásban

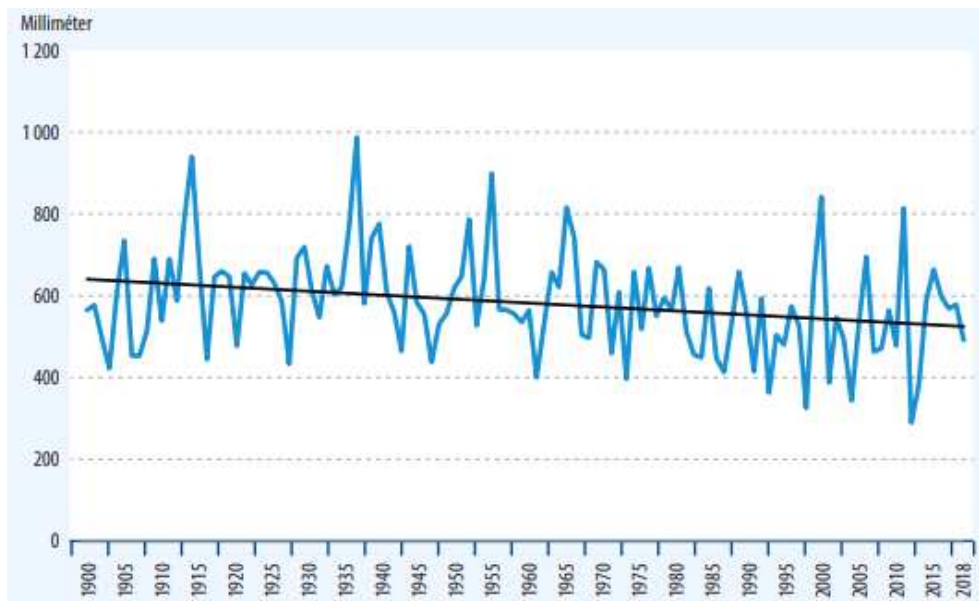
A hazai fenntarthatósági célkitűzések között szerepel a klímaváltozás elleni küzdelem, ami az üvegházhatású gázok légkörbe való kibocsátásának csökkentésével segíthető elő. Az éves középhőmérséklet Budapesten folyamatosan növekszik (1. ábra).

1. ábra: Az éves középhőmérséklet Budapesten

Forrás: Országos Meteorológiai Szolgálat, KSH, 2018.

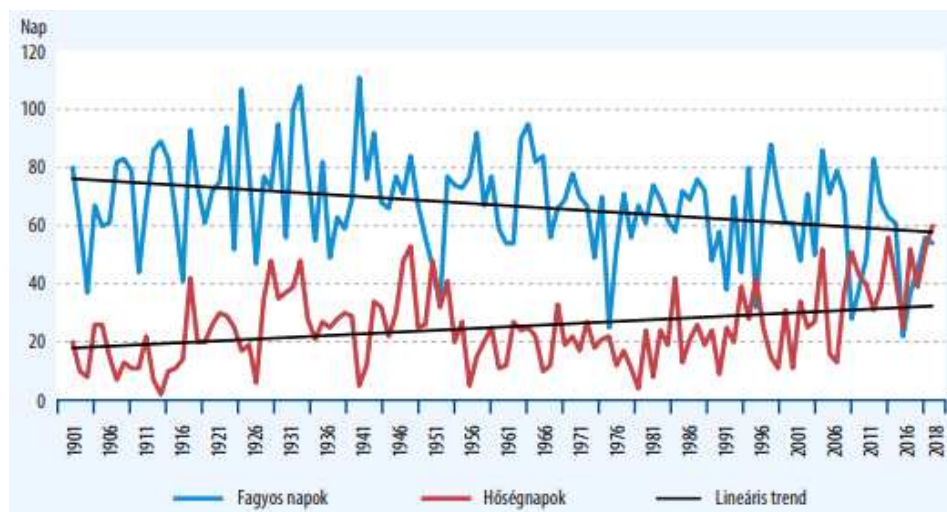
A lehullott csapadék éves mennyisége kismértékben csökkent (2. ábra).

2. ábra: A lehullott csapadék éves mennyisége Budapesten

Forrás: Országos Meteorológiai Szolgálat, KSH, 2018.

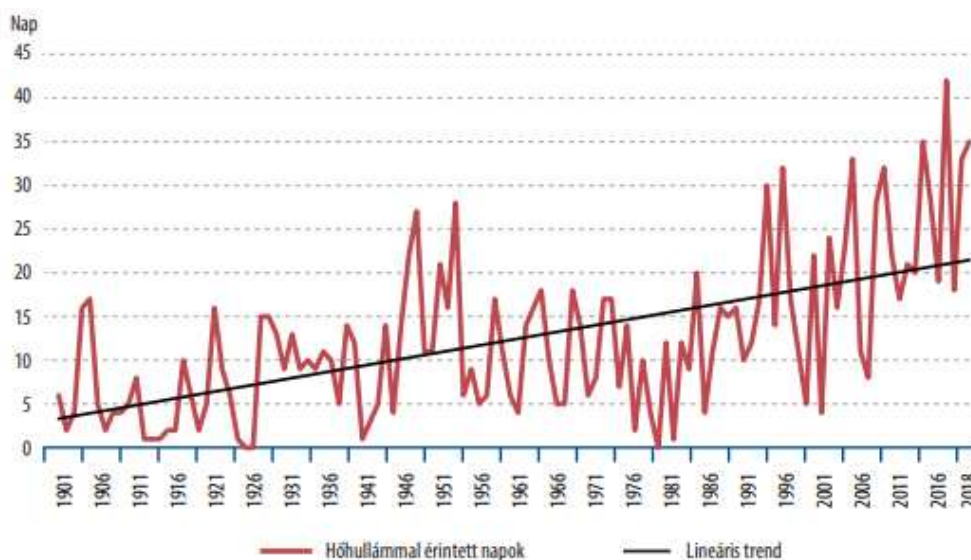
A hőségnapok száma növekszik, a fagyos napok száma csökken (3. ábra).

3. ábra: A hőség- és fagyos napok száma Budapesten

Forrás: Országos Meteorológiai Szolgálat, KSH, 2018.

A hóhullámmal érintett napok száma is emelkedik (4. ábra).

4. ábra: A hóhullámmal érintett napok száma Budapesten

Forrás: Országos Meteorológiai Szolgálat, KSH, 2018.

Eddigi klímacsúcsok eredményei

A fenntartható fejlődés megvalósítása esetén a klímaváltozás mérsékelhető. Láng (2003) kifejti az ehhez kapcsolódó alappilléreket. A Stockholmi Konferencián alakult ki a természeti-környezeti pillér, a Riói Konferencián a gazdasági pilléren volt a hangsúly, a Johannesburgi Konferencián pedig a társadalmi-szociális pillér került előtérbe.

Az 1997-ben aláírt Kiotói Egyezményben a résztvevő iparosodott államok elvállalták, hogy CO₂ kibocsátásukat az aláírást követő évtizedben 5,2 százalékkal az 1990-es szint alá szorítják vissza. 2006 decemberéig 169 állam csatlakozott az egyezményhez.

További konferenciák voltak (Koppenhága 2009, Canain 2010, Durban 2011), ahol nem volt megegyezés. 2012 végén Dohában megegyeztek az érintett államok, hogy a Kiotói jegyzőkönyv érvényét 2020-ig meghosszabbítják.

A 2015-ös Párizsi klímakonferencia eredményt hozott. 195 ország volt résztvevő és mindenkinek el kellett fogadni az egyezmény végső szövegét. A klímacsúcs célja egy globális megállapodás elfogadása volt, melynek betartásával sikerülhet visszaszorítani a klímaváltozást és 2oC alatt tartani az átlaghőmérséklet növekedést. Az egyezményt a jelentős környezetszennyezést okozó országok is aláírták.

A megállapodásnak nincs szankcionáló ereje, önkéntes megállapodásokon alapul és a teljesítés elmulasztása nem büntethető. Ilyen feltételek mellett a CO₂ kibocsátás csökkentése kétséges.

Az Európai Zöld Megállapodás céljai

Az Európai Unió 1990 és 2018 között 23 százalékkal csökkentette az üvegházhatású gázkibocsátását a gazdaság 61 százalékos növekedése mellett. A cél Európa klímasemlegességének elérése 2050-re, vagyis az üvegházhatású gázkibocsátás mértékének nettó nullára csökkentése.

Az Európai Zöld Megállapodás [COM (2019) 640 final] célja az éghajlat és környezetvédelmi kihívások kezelése.

Az Európai Bizottság nyolc szakpolitikai területen javasol új intézkedéseket. A célkitűzések a következők:

- Az EU 2030-ra és 2050-re vonatkozó éghajlatvédelmi törekvéseinek fokozása;
- Az ipar mozgósítása a környezetbarát és körforgásos gazdaság érdekében;
- A fenntartható és intelligens mobilitásra való átállás felgyorsítása;
- Tiszta, megfizethető és biztonságos energiaellátás;
- Az ökoszisztémák és a biológiai sokféleség megóvása és helyreállítása;
- Energia- és erőforrás hatékony építés és korszerűsítés;
- Szennyezőanyag-mentességi célkitűzés a toxikus anyagoktól mentes környezetért;
- A termelőtől a fogyasztóig méltányos, egészséges és környezetbarát élelmiszerrendszer kialakítása.

A célok csak széleskörű beruházások mellett valósíthatók meg. Az Európai Bizottság közleménye bemutatja a Fenntartható Európa beruházási tervet [COM (2020) 21 final].

A 2030-ra kitűzött célok:

- Az üvegházhatást okozó gázok kibocsátásának legalább 40 százalékos csökkentése az 1990-es szinthez képest.
- A megújuló energia részarányának legalább 32 százalékra történő növelése.
- Az energiahatékonyság legalább 32,5 százalékos javítása.

A Bizottság becslései alapján a célok eléréséhez évi 260 milliárd euró összeg szükséges [COM (2019) 285 final]. A beruházásokhoz az állami és magánszektorra is szükség van, az összeg az energiaszektor, az épületek és a járművek beruházási igényét foglalja magába.

Az Európai Bizottság 2020. január 14-én méltányos átállási mechanizmus létrehozására tett javaslatot [COM (2020) 22 final]. A mechanizmus a fosszilis tüzelőanyagoktól való függőség vagy a kibocsátás-intenzív ipari tevékenységek révén leginkább érintett régiókra összpontosít.

Az EU klímasemlegességének megvalósítását tartalmazó javaslatot az Európai Bizottság 2020. március 4-én nyújtotta be [COM (2020) 80 final]. A bizottság a biodiverzitás helyreállítását célzó stratégiát is kialakított, melyben további védett területek kialakítását tervezi (Elekházy, 2020).

Légszennyezés terén használt indikátorok vizsgálata

Az Európai Unió dokumentumait tekintve elkötelezett a fenntartható fejlődés megvalósítására. A fenntarthatóság irányába tett elmozdulás mérhető, ehhez indikátorokat kell használni, melyeket az Eurostat folyamatosan fejleszt.

A változások (népességnövekedés, energiafelhasználás, környezetszennyezés) a legsúlyosabb gondokat a légszennyezés terén okozzák, ami a környezetre veszélyes tevékenységek visszaszorítását igényli. Az indikátorok értékeinek változása alapján lehet cselekedni. A kulcskérdés az energiafelhasználás hatékonyságának javítása és a kevésbé szennyező energiaforrások és technológiák használata Marselek et al. (2005).

A légszennyezés terén a következő főbb indikátorok kerülnek bemutatásra:

- Nemzetgazdasági ágak üvegházhatású gáz kibocsátása;
- Nemzetgazdasági ágak széndioxid (CO₂) kibocsátása;
- Nemzetgazdasági ágak ózon prekursor kibocsátása;
- Nemzetgazdasági ágak nem metán illékony szerves vegyületek (NMVOC) kibocsátása;
- Nemzetgazdasági ágak 10µm átmérő alatti szálló por (PM₁₀) kibocsátása.

A káros anyagok összesített kibocsátása kerül bemutatásra (a háztartási kibocsátás nélkül). Általában az értékek elfogadhatók, de a szálló por (PM₁₀) kibocsátás ma is magas.

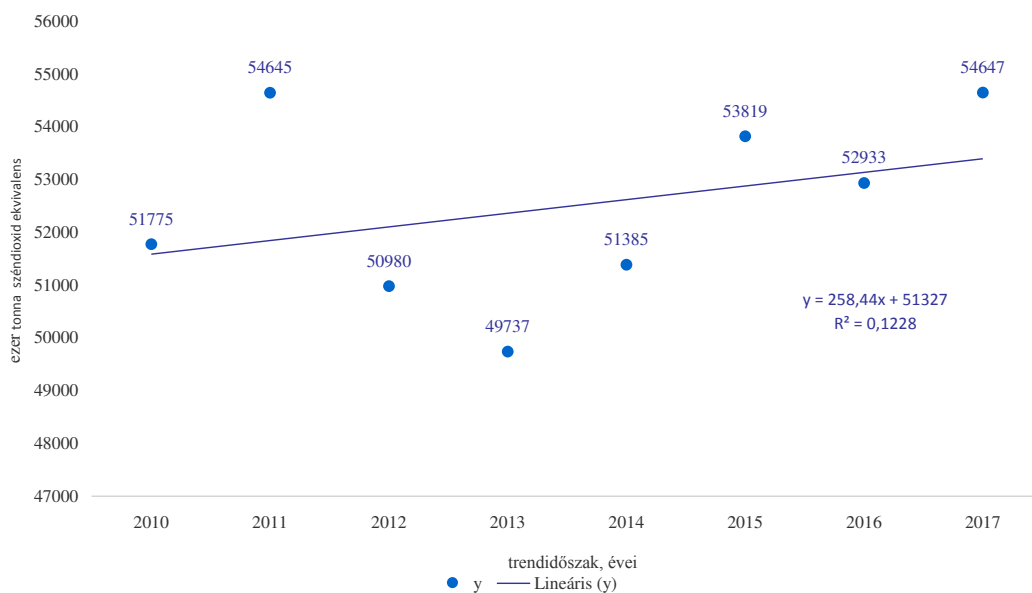
A levegő tisztasága a földi élet minőségét alapvetően befolyásolja. A légszennyező anyagok károsítják a vegetációt és környezetünket. A levegőszennyezést konkrét gazdasági ágakhoz, ágazatokhoz kell kapcsolni, hogy más gazdasági, társadalmi és környezeti mutatókkal összehasonlítható adatokkal rendelkezünk.

A klímaváltozás szempontjából az üvegházhatású gázok a legkárosabbak. Ezen gázok kibocsátásának csökkentése nemzetközi összefogást igényel.

2050-re az EU klíma semlegessé kíván válni, ami azt jelenti, hogy csak annyi üvegházhatású gázt bocsát ki, amennyit meg tud kötni vagy ellensúlyozni képes (pl. erdőtelepítéssel).

A nemzetgazdasági ágak üvegházhatású gázkibocsátása Magyarországon

Az indikátorok a hét üvegházhatású gáz (CO₂ – széndioxid, CH₄ – metán, NO₂ – di nitrogén-oxid, HFC – fluorozott szénhidrogén, PFC perfluor-carbon, SF₆ – kén hexafluorid, NF₃ – nitrogén trifluorid) kibocsátását mutatják CO₂ egyenértékre átszámolva (5. ábra.)

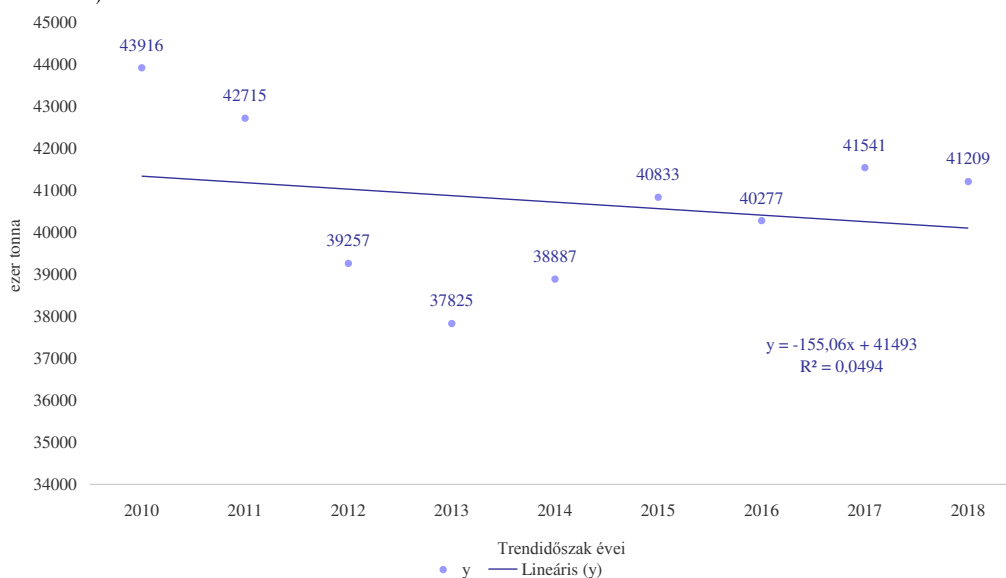

5. ábra: Nemzetgazdasági ágak üvegházhatású gázkibocsátásnak lineáris trendje Magyarországon (háztartások nélkül)

Forrás: KSH, 2019 alapján, saját számítás

Az üvegházhatású gázkibocsátáson belül egyre növekvő hányadot tesz ki a közlekedés. Ennek a szektornak a kibocsátása szignifikánsan növekvő, ez okozza a kismérvű növekedést.

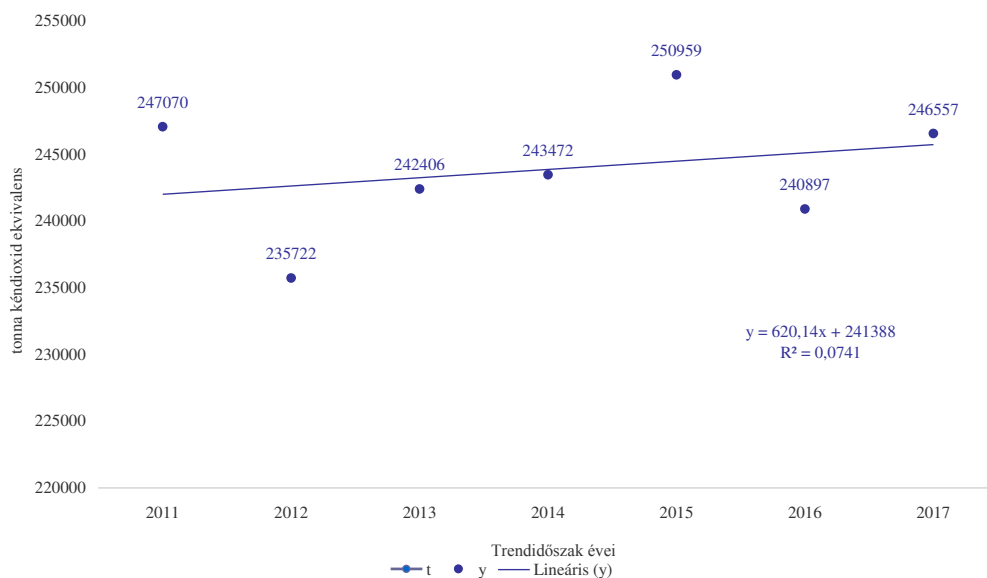
A CO₂ kibocsátás is folyamatos kismérvű növekedést mutat. A villamos energia, gáz, gőzellátás, légkondicionálás majdnem egyharmadát adja a kibocsátásnak, de itt lassú csökkenés regisztrálható. A változás trendjét a 6. ábra szemlélteti.

6. ábra: Nemzetgazdasági ágak széndioxid kibocsátásának lineáris trendje Magyarországon (háztartások nélkül)

Forrás: KSH, 2019 alapján, saját számítás

A savasodást okozó vegyületek elsősorban az erdőket, a vízkészleteket és a talajt károsítják. A hosszabb időtávú – 1990-hez viszonyított – elemzés alapján megállapítható, hogy Magyarországon 2016-ra a kéndioxidnál 97, a nitrogén-oxidoknál 50, az ammónia esetében 42 százalékkal visszaesett a kibocsátás. A savasodást okozó gázok együttes SO₂ egyenértéke az 1990 évi 1 millió 270 ezer tonnáról, 2014-re 270 ezer tonnára csökkent. Ezt a változást nagyrészt az energiaipari technológiai változások (kéntelenítő berendezések, széntüzelés visszaszorulása) okozták. A fő probléma az ammónia-kibocsátás, ami a trágyakezeléshez és a műtrágyázáshoz köthető. Az ammónia-kibocsátás 2016-ban 165 ezer tonna SO₂ egyenérték volt, a savasodást okozó légszennyező anyagok teljes kibocsátásának 61 százaléka. A savasodást okozó gázok kibocsátásának trendjét a 7. ábra mutatja be.

7. ábra: Nemzetgazdasági ágak savasodást okozó gázok kibocsátásának lineáris trendje Magyarországon (háztartások nélkül)

Forrás: KSH, 2019 alapján, saját számítás

Az ózon előanyagok (prekursorok) hozzájárulnak a talaj közeli ózon kialakulásához. A troposzférikus ózon a szmog egyik összetevője, főleg a nagy forgalmú városokat sújtja. A gáz károsítja az ökoszisztémát, a megemelkedett ózonkoncentráció légzési problémákat okoz. A troposzférikus ózon a közlekedés, az ipar és a háztartások energiafelhasználása során keletkezik. A NMVOC esetében a háztartások, a mezőgazdaság és a feldolgozóipar emissziója számottevő.

A modern technológiák révén a terhelés csökkenthető, így az ózon prekursor kibocsátás csökkenő trendet mutat (8. ábra).

8. ábra: Nemzetgazdasági ágak ózon prekursor kibocsátásának lineáris trendje Magyarországon (háztartások nélkül)

Forrás: KSH, 2019 alapján, saját számítás

Az ózon prekursor emisszió az 1990-re kimutatott 766 ezer tonna NMVOC egyenértékről 2016-ra 337 ezer tonnára csökkent. A fő ózon prekursorok 2016-ban a nitrogénoxidok voltak (42%), a nem metán illékony szerves vegyületek 42, a szénmonoxid 15, a metán 1,3%-kal részesedett az ózonképző vegyületek kibocsátásából.

Az NMVOC kibocsátást a 9. ábra szemlélteti.

9. ábra: Nemzetgazdasági ágak nem metán illékony szerves vegyületének (NMVOC) kibocsátásának parabolikus trendje (háztartások nélkül)

Forrás: KSH, 2019 alapján, saját számítás

Csökkenés után kismérvű növekedést tapasztalhatunk. Az NMVOC kibocsátás zöme a mezőgazdasághoz kapcsolódik.

Az uniós elvárásoknak megfelelően a szálló por 2 fajtáját különböztetjük meg a 10 mikron és az, az alatti átmérőjű részecskéket (PM10), valamint a 2,5 mikron és az, az alatti átmérőjű részecskéket (PM2,5). Az utóbbi, kisebb részecskék könnyebben eljutnak a tüdő hörgőibe, ezért magas egészségügyi kockázatot jelentenek.

2000 és 2016 között a PM10 nemzetgazdasági kibocsátása 42 ezerről 25 ezer tonnára, ezen belül a PM2,5 emissziója 16 ezerről 7 ezer tonnára csökkent. A szálló por kibocsátás a mezőgazdaságból a szállítás, raktározásból az ipari, a háztartási és egyéb tüzelésből ered (KSH, 2018).

Következtetések és javaslatok

Hazánk a jövőt illetően stratégiai kihívások előtt áll. Szükséges lenne megvalósítani:

- az erőforrások takarékos használatát,
- a fokozott felkészülést a klímaváltozásra,
- a környezetszennyezés jelentős visszafogását,
- új innovatív technológiák bevezetését,
- elmozdulást a Zöld Gazdaság felé.

A KSH adatsorai általában javuló szennyezési adatokat mutatnak, de nem lehetünk elégedettek. Az Európai Zöld Megállapodás ambíciózus terv, de át kell gondolni, hogy a megvalósítás során senki ne járjon rosszul. Arra kell törekedni, hogy a 2oC hőmérsékletemelkedés ne valósuljon meg, mert ez a változás ismeretlen és kiszámíthatatlan veszélyeket jelent.

A fenntarthatósági indikátorok változásait folyamatosan elemezni kell, negatív változások esetén szükséges a beavatkozás.

Hivatkozott források

- [1.] A Fenntartható Európa beruházási terv (2020): [COM (2020) 21 final]
- [2.] Az Európai Zöld Megállapodás [COM (2019) 640 F/1], 1-4. pp.
- [3.] Csete L. – Láng I. (2005): *A fenntartható agrárgazdaság és vidékfejlesztés*. MTA Társadalomkutató Központ Budapest, 1-313. p.
- [4.] Elekházy N. (2020): *Az Európai Zöld Megállapodás*. Országgyűlés Hivatala, 52. sz. 1-4. pp.
- [5.] European Commission (2010): Europe 2020: a strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Brussels 3.3. 2010. [COM (2010) 2020 final]
- [6.] Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete a klímasemlegesség elérését célzó keret létrehozásáról és az EU 2018/1999 rendelet (az európai klímarendelet módosításáról) [COM (2020) 80 final]
- [7.] Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete a Méltányos Átállást Támogató Alap létrehozásáról [COM (2020) 22 final]
- [8.] Központi Statisztikai Hivatal (2018): Környezeti helyzetkép. Budapest, 1-110. p.
- [9.] Központi Statisztikai Hivatal (2019): A fenntartható fejlődés indikátorai Magyarországon 2018. Budapest, 1-241. p.
- [10.] Láng I. – Csete L. – Jolánkai M. (2007): *A globális klímaváltozás – hazai hatások és válaszok*. Szaktudás Kiadó Ház Rt. Budapest,
- [11.] Láng I. (2003): *A fenntartható fejlődés Johannesburg után*. Agroinform Kiadóház Budapest, 1-147. p.

- [12.] Lorenz K. (1973): *Die acht Todsünden der zivilisierten Menschheit* R. Piper Sz Co. Verlag, München 1-102. p.
- [13.] Magda R. (2010): Földhasználat és fenntarthatóság. *Gazdálkodás*, 64(2), 160-168
- [14.] Marsalek S. – Abayné Hamar E. – Wölcz A. (2005): *A fenntartható fejlődés lehetőségei, feladatai, eszköztrendszere és javasolható indikátorai*. Környezetvédelem, regionális versenyképesség, fenntartható fejlődés. Tudományos Konferencia Pécs, 7-15. pp.
- [15.] Marsalek S. (2005): *Az észak-magyarországi régió fenntartható fejlődésének lehetőségei*. „Agrárgazdaság, Vidékfejlesztés, Agrárinformatika” Nemzetközi Konferencia Debrecen, 1-6. p. (CD lemezen)
- [16.] Marsalek S. (2006): Környezeti állapot, mezőgazdaság, fenntartható fejlődés. *Gazdálkodás*, 50 (15), 17-27
- [17.] Összefogás az energiaunió és az éghajlat-politika terén – A tiszta energiára való átállás feltételeinek megteremtése [COM (2019) 285 final]
- [18.] VAHAVA (Változás – Hatás – Válaszadás) projekt: A globális klímaváltozás hazai hatásai és az arra adandó válaszok. Magyar Tudományos Akadémia, 2003-2006.

Szerző

Szűcs Csaba

ORCID: 0000-0003-3099-3050

PhD

Egyetemi docens

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Károly Róbert Campus Gyöngyös

szucs.csaba@uni-mate.hu

A COVID-19 KORONAVÍRUS HATÁSA A NAGY ÉSZAK-AMERIKAI SPORTLIGÁKRA

Váczai Péter – Müller Anetta – Bácsné Bába Éva

Összefoglalás

A koronavírus járvány nagy hatással volt az életünk minden területére nem maradt ki ebből az élsport sem. A járvány okozta helyzetben egy csapásra kerültek rendkívül nehéz helyzetbe sportklubok, sportszövetségek, de akár egész sportágak is. A sport az utóbbi 20-30 évben üzletté vált, a csúcssportolók pedig termékekékké váltak. Az üzleti alapon történő sportvállalkozások legmagasabb szintjei az Egyesült Államokban és az európai labdarúgópiacon találhatóak meg. Ebben a dolgozatban a koronavírusnak az észak-amerikai franchise rendszerben működő négy nagy sportligára való hatását fogom megvizsgálni. Nemcsak a vírus okozta hatásokat, hanem az erre született megoldási lehetőségeket is be fogom mutatni, majd megpróbálok következtetéseket, javaslatokat levonni a feltárt információkból.

Kulcsszavak: koronavírus, franchise rendszer, észak-amerikai sportligák, megoldási szisztémák, sportgazdaság

JEL: Z20

EFFECT OF COVID-19 CORONAVIRUS ON MAJOR NORTH AMERICAN SPORTS LEAGUES

Abstract

The coronavirus epidemic has had a big impact on all areas of our lives, even on elite sports. In the situation caused by the epidemic, sports clubs, sports associations, but even entire sports were in an extremely difficult situation. Sport has become a business in the last 20-30 years, and top athletes have become products. The highest levels of business-based sports businesses are found in the United States and the European football market. In this dissertation, I will examine the impact of the coronavirus on the four major sports leagues operating in the North American franchise system. I will present not only the effects caused by the virus, but also the possible solutions, and then I will try to draw conclusions and suggestions from the revealed information.

Keywords: coronavirus, franchise system, North American sports leagues, solution systems, economy of sport

JEL: Z20

Bevezetés

2019 Novemberében Vuhan városából induló koronavírus (Covid-19) rövid idő alatt elterjedt az egész világon. Mivel egy új vírussal van/volt dolgunk ezért nem létezett ellene konkrét vakcina, ezért nagy számban okozott fertőzéseket az egész világon. A gyorsan terjedő vírus hatásai begyűrűztek a sportvilágba is. Világszerte felfüggesztett bajnokságok, elhalasztott nyári olimpia és labdarúgó Európa-bajnokság lett a vírus okozta problémák folyamánya. Több sportesemény később folytatódhatott, de nézők nélkül, ami miatt a sportszervezetek a fő bevételi forrásaiktól a jegybevételek, merchandising, vendéglátás, hirdetések, szponzorációs és közvetítési díjak estek el. A pandémiás időszak az egész világ sportjára nagy hatással volt, azonban különbséget kell tenni az Egyesült-Államokban működő franchise rendszerű sportligák és a világ többi része között. Én most az Észak-Amerikában működő franchise alapú sportligákra gyakorolt hatását szeretném megvizsgálni a koronavírusnak.

Anyag és módszer

A következő fejezetben az általunk elvégzett szekunder kutatások által szeretnénk bemutatni a franchise rendszer sajátosságait majd a koronavírus hatását a nagy amerikai sportligákra és ennek a krízisnek a megoldási lehetőségeit.

Eredmények

De mi is az a franchise rendszer?

Az Egyesült Államokban, a nagy ligákban (NFL, NBA, MLB, NHL, MLS) franchise rendszert használnak, ami teljesen különbözik az Európában használatos bajnoki rendszerektől, ahol a kieséses, feljutásos rendszert preferálják (Pijetlovic, 2015). A franchise fogalmát sokféleképpen határozták meg az évtizedek során.

Martin Mendelsohn angol kutató szerint a következőképpen lehet meghatározni a franchise fogalmát: „Az üzletszerű franchise az, amikor valaki (a franchise átadó) licencet biztosít valaki másnak (a franchise átvevőnek), ami a franchise átvevőt feljogosítja arra, hogy a franchise átadó védjegye, márkaneve alatt kereskedjen, és hogy felhasználjon egy olyan átfogó csomagot, amely tartalmaz minden szükséges elemet ahhoz, hogy egy korábban képzetlen személyt bevonjon a franchise átadó által kifejlesztett üzletbe, s azt egy előre lefektetett alapon folytonos segítségnyújtás mellett futtassa” (Mendelsohn, 1991).

A következő karakterisztikáknak kell jelen lenniük ahhoz, hogy franchise rendszerről lehessen beszélni:

- Egy franchise rendszerhez legalább két szereplőre van szükség, egyikük a franchise átadó, másikjuk a franchise átvevő;
- Az átadó és az átvevő jogilag és gazdaságilag önálló, független vállalkozók, akik saját kockázatokra és hasznukra tevékenykednek;

- Az átadónak rendelkeznie kell egy már bevezetett, bizonyítottan sikeres, márkanévvel/védjeggyel jelzett és védett üzleti tevékenységgel, amelynek piaci értéke van, és ezt mások elismerik, elfogadják és fizetnek érte;
- Az üzleti tevékenység valamilyen áru/szolgáltatás/technológia értékesítésére irányul;
- Szükség van egy szerződésre, amely meghatározott időre szól és kitér mind a két fél jogaira és kötelezettségeire;
- Az átvevő saját, vagy általa felvett hitelből finanszírozott tőkét fektet be, amely fokozza elkötelezettségét, felelősségvállalását és kockázatát;
- Az átadó átvevőjét megtanítja az adott tevékenység folytatására, annak minden részletére, és segíti átvevőjét vállalkozási tevékenységének megkezdésében;
- Az átadó folyamatosan köteles segíteni átvevőjét a vállalkozás minden területén;
- Az átvevő előre megállapodott formákban és mértékekben fizet az átadónak azokért a jogokért, melyekkel rendelkezik, valamint a rendelkezésére bocsátott szolgáltatásokért;
- Az átvevő általában egy földrajzilag jól körülhatárolható területre kizárólagos működési jogot kap átadójától;
- A feleknek kölcsönösen tudatában kell lennie annak, hogy egyikük hibája és sikertelensége előbb-utóbb a másik sikertelenségéhez és a rendszer kudarcához vezethet (Jánosi, 1991).

A franchise rendszer először a baseball sportágban jelent meg 1876-ban. A rendszer kiváltságokat garantált a franchise-ban részt vevő csapatok számára a szűkebb geográfiailag értelmezett térben (az Amerikai Egyesült Államok szerkezetébe illő tagállamot jelentette). Ez a modell is hozzájárult ahhoz, hogy a baseball sportágban indult az első szervezett bajnokság az Egyesült Államokban. A szervezethez által a legnagyobb profitot hozó sportággá vált. Pontosan ezért a későbbiekben más sportágak is a baseballban jól működő „üzleti modellt” kezdték el követni. Az üzleti fejlődés által a geográfiai előnyök városok tekintetében realizálódtak. A sportligák gyors fejlődése révén egyre több és több város csapata csatlakozott a franchise rendszerhez. A csapatok növekvő száma megkívánta a teljesen üzleti alapon működő modellt és a rögzített szabályok teljes betartását. Nem véletlen, hogy az európai piramis szerűen felépülő sportstruktúrában az amatőr és a profi sport nem különül el egymástól élesen, ezzel szemben az Egyesült Államokban éles határ van az amatőr és a profi sport között. „Az amerikai sportmodell, szemben az európaival, lényegében teljesen zártnak tekinthető: a major sport ligákban jellemzően 30-32 csapat működik, és sem feljutásra, sem pedig kiesésre nincs lehetőség. A jogalkotó által biztosított keretek, illetőleg az adott liga szervezeti szabályzatának keretei között a ligák tulajdonosai dönthetnek arról, hogy hány csapat és milyen szervezetben vehet részt az adott ligában. Ebből a megközelítésből azonban sok minden egyéb is következik. Az amerikai piacon az igazi bevételt nem az egyes csapatok, hanem maguk a ligák jelentik, ekként egyrészt a bevételek elosztása is lényegesen kiegyenlítettebb, mint az európai sportmodellben, másrészt pedig maguk a ligák is abban érdekeltek, hogy egyetlen csapat se domináljon hosszabb időn keresztül, mert az az adott sportág eseményei iránti érdeklődés csökkenésével (és ez által a liga-szintű bevételek csökkenésével) jár. Ez azt eredményezi, hogy, amíg az amerikai sportmodellben a csapatokat működtető gazdasági társaságok horizontálisan (a liga szintjén) integrálódtak, addig az európai sportmodellben vertikális integrációt figyelhetünk meg: amíg az Egyesült Államokban a piac és a bevételek szempontjából a csapatok együtt dolgoznak és csak a pályán küzdenek egymással szemben, addig Európában gyakorlatilag a klubcsapatok minden szempontból riválisai egymásnak (Szemesi, 2015). A gazdasági piacon közösen lépnek fel ezek a franchiseok így ez a közös fellépés kereskedelmi bevételi lehetőséget ad a franchiseok számára. A liga úgynevezett Joint Venture rendszerben működik, amit közös vállalkozási rendszernek lehetne lefordítani. Az

NBA szervezeti szabálya is kimondja, hogy egy olyan szervezet, amelyben emberek közösen dolgoznak egy közös cél eléréséért (Grossman, et al., 2014).

A koronavírus hatása a nagy amerikai sportligákra

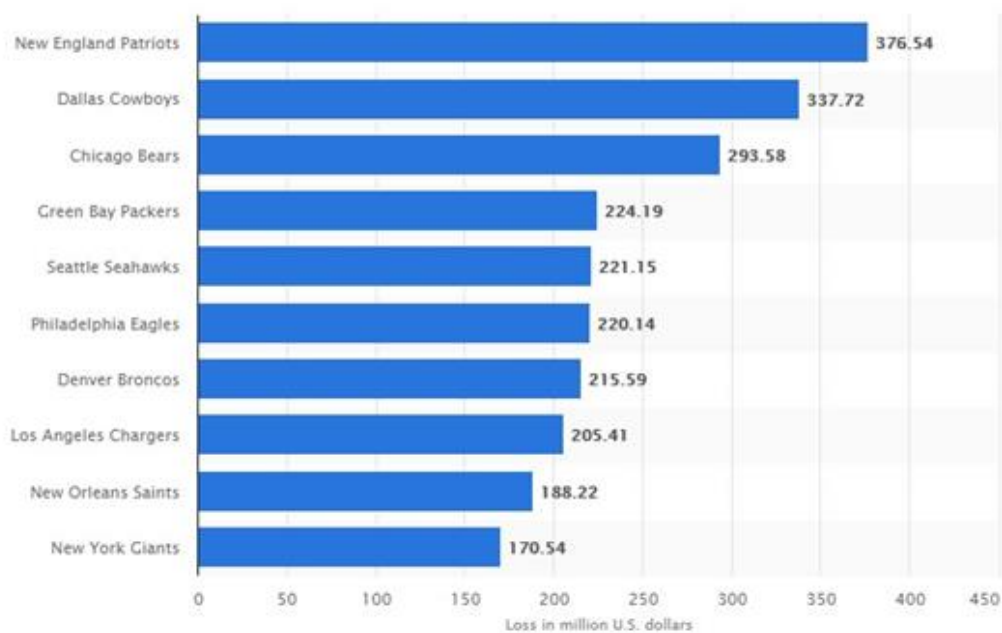
Veszteségek:

Nba:

- A jegybevétel kiesés 450 millió dollár környékén volt, a nem jegy típusú bevétel kiesés 200 millió dollár volt,
- A liga márciusi felfüggesztése miatt 259 alapszakasz mérkőzés maradt el. Később a bajnokságot egy izolált helyszínen befejezték,
- A 259 nézők nélküli elmaradt alapszakasz mérkőzés 300 millió dolláros kiesést jelentett,
- A Los Angeles Lakers (a későbbi bajnok) csapatának 82,1 millió dolláros kiesést jelentettek az elmaradt mérkőzések.

Nfl –amerikai futball:

- Mivel a szezon szeptemberben egységesen nézők nélkül indult, ezért csapatonként átlagban 100 millió dolláros bevétel kieséssel lehet számolni,
- A liga egyik legnépszerűbb csapatánál a New England Patriots-nál a jegybevétel kiesés 376 millió dollár lesz az elemzők szerint.

1. ábra. A legnagyobb jegybevétel kiesések az Nfl csapatoknál (millió dollár)

Forrás: <https://www.statista.com/statistics/1130256/ticket-revenue-loss-nfl-coronavirus-team/>

Baseball

- A bajnokság indításának elhalasztásával a New York Yankees csapata 470 millió dolláros jegybevétel kiesést volt kénytelen elkönyvelni,
- A Cardinals és a Cubs közötti londoni mérkőzést törölték,
- A 2020 évi All Star Game-t törölték,
- A 60 mérkőzéses alapszakasz Július 23-24.-én elkezdődik,
- A szezon végül rövidített formában megrendezésre került, amelyet a Los Angeles Dodgers csapata nyert meg.

NHL – Jégkorong

- A jégkorong liga viszonylagos jó helyzetben volt tavasszal, mert a csapatok a 41 hazai mérkőzésük közül átlagban 32-37 mérkőzést lejátszottak. Így az alapszakaszban az elmaradó mérkőzések utáni jegybevétel kiesés átlagban 1,31 millió dollár volt elmaradó hazai mérkőzésenként,
- A szezon szeptember 28-án a Tampa Bay győzelmével fejeződött be, ami a második Stanley Kupa győzelmüket jelentette. (Rosen,2020),
- A bajnoki szezont március 12-én függesztették fel (<https://www.nhl.com/news/nhl-coronavirus-status/c-316155530>),
- Május 22-én határoztak arról, hogy folytatják az idényt egy 24 csapatos playoff szisztémával, zárt kapuk mögött,
- Július 10-én bejelentik, hogy két központi helyszínen Torontóban és Edmontonban zajlik majd a teljes playoff programja. Mindkét városban úgynevezett buborékot alakítanak ki (Benz,2020), amelyben csak a sportolók és a csapatokhoz tartozó stáb lehet, onnan kijárási és külsős személyeknek bejutás nem lehetséges és a bent lévő sportolókat, stábokat folyamatosan tesztelik, természetesen nézők nem vehetnek részt a mérkőzéseken,
- A sorozat döntőjének a helyszíne Edmonton volt.

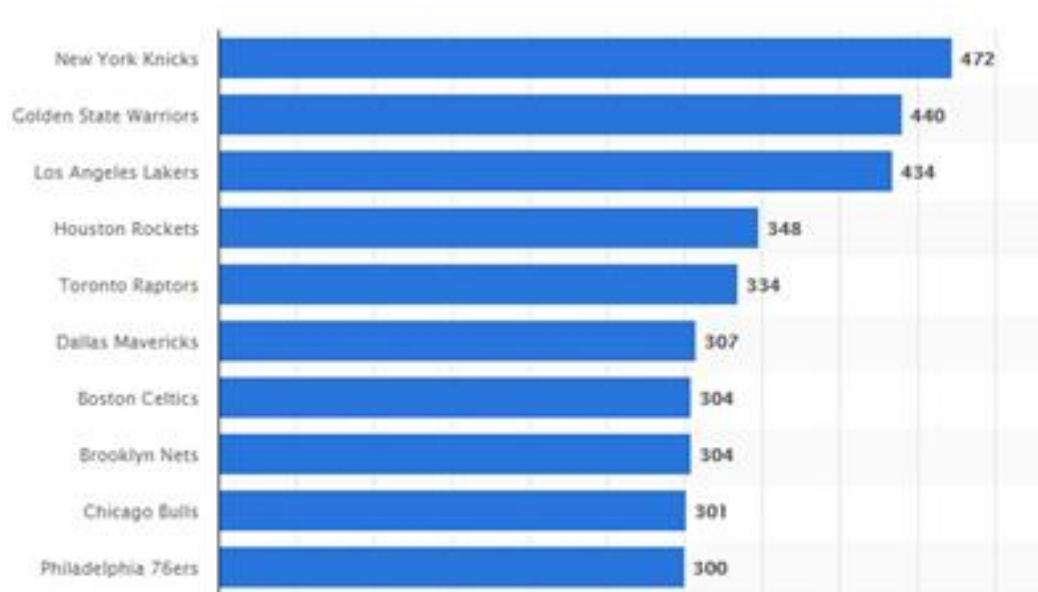
2. ábra. Az edmontoni buborék területe, ahol csak a rájátszásban részt vevő csapatok tartózkodhattak.

Forrás: <https://globalnews.ca/news/7215190/rogers-place-ready-nhl-playoffs/>

A buborék megoldás

Az előző részben már volt szó a buborék megoldásról, egy sportszarnokokat és hoteleket magában foglaló városrész lezárásáról, ahová csak a sportolók és a csapatokhoz tartozó személyek lehetnek jelen és folyamatosan tesztelik őket. Szeretném most ezt a megoldást részletesen megoldani, hiszen az NBA és az NHL mintájára nagyon sok nemzeti és nemzetközi szövetség vette át ezt a megoldás különféle sportágakban.

Az a megoldás, amit a Covid járvány miatt európai bajnokságok megoldásként hoztak, hogy nem fejezik be a saját bajnokságukat, az itt fel sem merülhetett, hiszen olyan pénzek forognak a bajnokságban, amely miatt mindenképpen megoldást kellett találni. Jól mutatja az összegek nagyságát a következő ábra, ahol a 2018/19 szezon 10 legmagasabb bevételű csapat adatai láthatóak millió dollárban.

3. ábra. A tíz legmagasabb bevételű csapat az Nba 2018/19. szezonzájában

Forrás: <https://www.statista.com/statistics/193704/revenue-of-national-basketball-association-teams-in-2010/>

2020 márciusában produkált az első játékos pozitív Covid tesztet, amely után a bajnokságot felfüggesztették. Azonban akkora pénzek forognak kockán, akár a tulajdonosi oldalt, akár maga a liga bevételeit, akár a játékosok juttatásait nézve, hogy valamilyen megoldást ki kellett találni az idény befejezésére, természetesen maximálisan figyelembe véve az egészségügyi szempontokat.

A buborék megvalósítását Floridában található Disneyland területén valósították meg. Az NBA vezetősége a klbtulajdonosokkal és a játékosokkal megállapodva 2020. július 7. és 2020. október 10. között kvázi egy karanténba helyezte 22 csapat játékosait, akiknek igen szigorú, több mint 100 oldalban leírt protokoll mellett kellett lejátszaniuk csapatonként nyolc alapszakasz mérkőzést és a teljes hagyományos formátumú rájátszást (extraként még volt egy play-in mérkőzés is a rájátszásért). (<https://concordeblog.hu/2020/10/13/volt-egyszer-egy-nba-buborek/>)

Utólag elmondható, hogy helyes döntések voltak ezek, hiszen pozitív teszt nélkül lement a buborékon belül és ugyan a belépő jegyek árát elbukta a liga és maga a buborék költségei is 180 millió dollára (50 milliárd forint) rúgtak, de a legfontosabb szempont a bajnokság befejezése volt. A méretek érzékeltetésére, a kialakított buborék két Manhattan nagyságú volt, amely így körülbelül 110 km² nagyságúnak volt mondható.

4. ábra. A buborék térképe

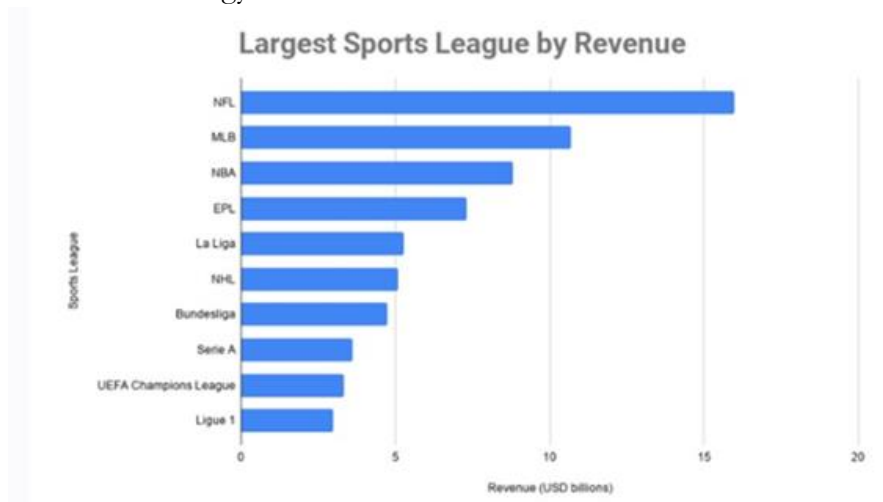
Forrás: : <https://www.laughingplace.com/w/news/2020/06/16/nba-teams-assigned-to-walt-disney-world-resorts-based-on-tournament-seeds/>

A buborékban belül 7 gyakorló pálya és 3 mérkőzés rendezésére alkalmas pálya lett kialakítva. (<https://thesportsrush.com/nba-news-how-many-courts-are-in-the-nba-bubble-complete-orlando-bubble-courts-information/>)

A buborékba 22 csapat költözött be, a mérkőzések augusztus 17 és október 11 között kerültek megrendezésre. Amint már említettem a megoldás tökéletesen bevált. A nagy rendezési költségek ellenére a szezon végéigment, a tévétársaságok közvetítéseiből nem kevés bevétel származott a csapat tulajdonosok is megnyugodhattak és a szponzorok is elégedettek lehettek ezzel a megoldással. Nem véletlenül másolják most ezt a megoldást kicsiben az egész világon a pandémiás időszakban a labdajátékok küzdelmeinél.

Köveztetések és javaslatok

A világ 10 legértékesebb sportbajnoksága közül az első három helyen észak-amerikai sportligák állnak (amerikai futball, baseball, kosárlabda), de a jégkorong bajnokság is a hatodik legértékesebb a világon. Könnyen belátható, hogy ezek a ligák nem teheték meg, hogy csak úgy lefűjják a bajnokságukat és ne hirdessenek győztet.

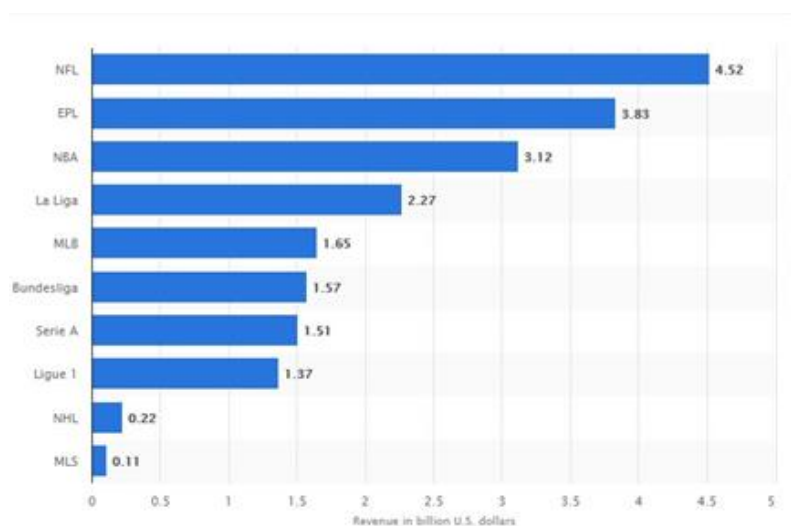

5. ábra. A 10 legnagyobb sportliga bevétele milliárd dollárban a 2019 évben

Forrás: <https://www.bizvibe.com/blog/largest-sports-leagues-by-revenue>

A legnehezebb helyzetben a kosárlabda és a jégkorong volt, hiszen a vírus helyzet tavaszi csúcspontja éppen a bajnoki versenyrendszer közepébe hozott megoldandó szituációt. Nem véletlen, hogy ez a két bajnokság „találta” fel úgymond a buborék rendszert. A baseball talán kissé könnyebb helyzetben volt, hiszen szabadtéri sportról van szó, ahol rövidebb alapszakasszal, a nézők kizárásával, szigorú egészségügyi szabályokkal le tudtak játszani egy rövidített szezont. Míg az amerikai futballban éppen szünet volt, ahol igazából a csapatok felkészülésébe zavart be a vírushelyzet. Most jelenleg limitált nézői részvétellel, drákói szigorúságú egészségügyi szabályokkal, kisebb zökkenőkkel, de működik a bajnokság.

A franchise rendszer felépítése miatt, (hiszen itt nincsenek kieső csapatok), ezeknek a csapatoknak a dúsgazdag tulajdonosaik miatt, akik a saját pénzüket fektetik be, a rendkívül magas televíziós jogdíjak miatt, az ajándéktárgyakból (merchandising) befolyt bevételek miatt és a szponzori pénzek nagysága miatt egyszerűen ezeknek a bajnokságnak kellett, hogy legyen eleje és vége, gyakorlatilag pénzügyi megoldásokat nézve szinte mindegy mibe kerül. Gondoljunk itt a magyar pénzben 50 millárd forintból megvalósított NBA buborék szisztémára.

6. ábra. közvetítési jogok árai a világ 10 legértékesebb sportligájában 2019-ben

Forrás: <https://www.statista.com/statistics/1120170/broadcasting-rights-sports-by-league/>

Mára a sport akkora üzletté vált, hogy a shownak mennie és folytatódnia kell. Az Egyesült Államok nagy bajnokságainál ezt meg is tudták oldani, mégpedig úgy, hogy az egészségügyi ajánlásokat is maximálisan be tudták tartani. Emellett még az üzleti szempontokat maximálisan figyelembe véve mennie kellett a mérkőzéseknek, még úgy is, hogy nézők nem lehettek jelen, ami például az Nba esetében átlagban 16.000-20.000 néző kiesését jelentette mérkőzésenként. (Pedersen et al., 2020) Jelenleg úgy látszik, hogy a következő, idények sem lesznek könnyűek, de az ésszerűen meghozott döntések miatt a ligák túl fogják élni a koronavírus krízist és legalább a jelenlegi színvonalon, ha nem magasabb színvonalon fognak tudni a jövőben működni. Nem vitás a világ újra tudott tanulni az észak-amerikai sportligák döntéseiből, válságenyhítő megoldásaiból.

Köszönetnyilvánítás

A publikáció elkészítését a “GINOP-2.3.2-15-2016-00062 Életminőség fejlesztése Kelet-Magyarországon: Táplálkozás-, teljesítménybiológiai és biotechnológiai experimentális kutatások és eszközfejlesztések a humán megbetegedések megelőzésére és kezelésére” projekt támogatta.

Hivatkozott források

- [1.] Balogh R. – Dajnoki K. – Bácsné Bába É. (2019): Miért beteg a magyar futball még mindig? – A magyar labdarúgás játékos piacának jellemzése. *Jelenkori Társadalmi és Gazdasági Folyamatok*, 13(3–4), 105–117.
- [2.] Benz, Tim (2020): *A look at how Toronto 'hockey bubble' will be set up for Penguins*. *Pitts-burgh Tribune-Review*. Retrieved August 1, 2020.
- [3.] Grossman, A. – Shields, B. – Rein, I.: (2014): *The Sports Strategist: Developing Leaders for a High-Performance Industry*. Oxford University Press 1st edition p. 288.
- [4.] Jánosi István (1991): *A franchise, valamint helyzete és lehetőségei Magyarországon* doktori értekezés. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem. p. 11.
- [5.] Jónap R. (2020): Volt egyszer egy NBA-buborék. Letöltés dátuma: 2020. 10. 27. forrás: <https://concordeblog.hu/2020/10/13/volt-egyszer-egy-nba-buborek/>
- [6.] Mendelsohn, M. – Acheson, D. (1991): *Franchise a gyakorlatban*. A névjoglás ABC-je. Hit Investcenter-Tradeinform p. 79.
- [7.] Pedersen, P. M. – Brody, J. R. – Bo, L. (2020): *Sport and the Pandemic: Perspectives on Covid-19's Impact on the Sport Industry*. Routledge; 1st edition. September 29, 2020
- [8.] Pijetlovic, K. (2015): *EU Sports Law and Breakaway Leagues in Football*. T.M.C. Asser Press; 2015 edition p. 310.
- [9.] Szemesi S. (2015): *Nemzetközi és európai sportjog*. Campus Kiadó p. 118.
- [10.] Szerző nélküli. NHL statement on coronavirus. Letöltés dátuma: 2020.10.25. forrás: <https://www.nhl.com/news/nhl-coronavirus-status/c-316155530>
- [11.] Tanish, T. (2020): How many courts are in the NBA Bubble: Complete Orlando Bubble Courts information. Letöltés dátuma: 2020.10.29. forrás: <https://thesportsrush.com/nba-news-how-many-courts-are-in-the-nba-bubble-complete-orlando-bubble-courts-information/>

Szerzők

Váczai Péter
Phd
Adjunktus
Eszterházy Károly Egyetem Eger Sporttudományi Intézet
vaczi.peter@uni-eszterhazy.hu

Müller Anetta
Phd

Egyetemi docens

Debreceni Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Sportgazdasági és -menedzsment Intézet

muller.anetta@econ.unideb.hu

Bácsné Bába Éva

Egyetemi tanár

Debreceni Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Sportgazdasági és -menedzsment Intézet

bacsne.baba.eva@econ.unideb.hu

